

Готовність педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти до запровадження інклюзивної освіти

У статті розглядаються основні компоненти професійної готовності педагогів до впровадження інклюзивного навчання: технологічний, інформаційний та аксіологічний. Виділено складові основних компонентів, які будуть актуальні на початкових етапах впровадження інклюзивної освіти.

В даний час питання про організацію процесу розвитку і навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі залишається відкритим. Практика показує, що розвиток інклюзивної освіти – процес складний, багатогранний, який стосується наукових, методологічних та адміністративних ресурсів.

Сьогодні інклюзія сприймається в такий спосіб [6]:

1. Інклюзія закликає до реструктуризації культури школи, щоб створити умови для розвитку особистості кожного учня з урахуванням його особливостей та потреб.

2. Інклюзія супроводжується процесом збільшення ступеня участі кожного окремого учня в академічному та соціальному житті школи, процесом зниження ступеня ізоляції учнів.

3. Інклюзія безпосередньо стосується всіх учнів школи, а не тільки особливо вразливих категорій, таких як діти з обмеженими можливостями.

4. Інклюзія орієнтована на вдосконалення школи не тільки для учнів, але і для вчителів і її працівників.

5. Різноманіття і несхожість дітей один на одного є не проблемою, яка потребує вирішення, а найважливішим ресурсом освітньої діяльності.

6. Інклюзія передбачає наявність тісних, близьких, заснованих на дружбі відносин між освітніми організаціями та соціумом, який їх оточує.

Чи готові вчителі загальноосвітньої школи до впровадження інклюзивної освіти? Які особистісні, професійні, соціально-психологічні аспекти інклюзії хвилюють педагогів на початковому етапі організації включеної освіти?

Звісно ж важливо проаналізувати труднощі, які відчувають учасники освітнього процесу, пов'язані з реалізацією процесів інклюзивної освіти, і озвучити ряд компонентів, які можуть як сприяти, так і перешкоджати

впровадженню цих процесів. Без такого аналізу неможливо визначити ступінь готовності педагогічної системи до трансформацій, характер основних завдань і послідовність конкретних дій, спрямованих на їх рішення.

Виділимо і охарактеризуємо основні компоненти професійної готовності педагогів до впровадження інклюзивної освіти.

Готовність до певного типу професійної діяльності в рамках освітнього простору передбачає суворе і системне оволодіння певними знаннями і вміннями, стійку переконаність людини, соціально значиму спрямованість особистості [2; 4; 5]. Розглядаючи готовність педагога як системоутворюючу установку до діяльності з позитивним результатом і прагненням до вирішення педагогічних завдань, можна зробити висновок, що вона є складним, багаторівневим, різноплановим особистісним утворенням людини [7]. Отже, основними характеристиками готовності є:

- системність;
- комплексність;
- особистісна спрямованість.

В професійно-педагогічній культурі педагога варто звернути увагу на три взаємопов'язаних компонента: технологічний, інформаційний та аксіологічний.

Технологічний передбачає оволодіння сукупністю операціональних та інтелектуальних умінь і навичок, які забезпечують високу якість професійної діяльності вчителя. Даний компонент відображає процесуальні характеристики, форми, методи, засоби. Включає педагогічну взаємодія, організацію та управління процесом, без яких не може бути досягнутий кінцевий результат.

Інформаційний окреслює наявність певних знань. Зазначений компонент відповідає за наявність предметно-спеціальних і нормативно-правових знань, що дозволяють приймати ефективні рішення в професійно-педагогічній діяльності.

Аксіологічний визначає загальнолюдські та групові цінності, які взаємопов'язані між собою вміннями та навичками, і включає світогляд, в тому числі засвоєння і прийняття цінностей педагогічної праці, визнання свободи особистості всіх учасників педагогічного процесу і особистісну спрямованість, яка проявляється в самореалізації сутнісних сил педагога.

Отже, готовність педагога до впровадження інклюзивної освіти повинна проявлятися в здатності у системі освоювати теоретичний матеріал, в тому числі нормативно-правову інформацію, дидактичні та методичні засади педагогічної взаємодії з різними групами учнів. Педагог повинен уміти впроваджувати і ефективно використовувати в освітньому процесі нові педагогічні технології, нові форми організації навчального процесу. Володіти навичками надання різних видів педагогічної підтримки і створення ситуації успіху для всіх учнів [3]. Оскільки це вимагає значних витрат сил і часу, важливою складовою готовності повинна бути *мотивація*, заснована на розумінні соціальної значущості інклюзивної освіти, стійкій переконаності в

необхідності створення рівних стартових можливостей для всіх категорій учнів.

Спробуємо визначити, які складові основних компонентів готовності будуть особливо актуальні на початкових етапах впровадження інклюзивної освіти, за якими ознаками можна судити про рівень їх сформованості.

Технологічний компонент розкриває діяльнісний характер, способи і прийоми взаємодії учасників освітнього процесу, культуру спілкування, використання педагогічної техніки, інформаційних та освітніх технологій. На нашу думку, він пов'язаний з усвідомленістю необхідності розвитку всього спектру власних педагогічних здібностей як підґрунтя успішності педагогічної діяльності та попередження ймовірних помилок, а також осмисленістю найбільш раціональних шляхів і способів розвитку цих здібностей. Практична готовність педагога до праці в сфері включеної освіти визначається декількома факторами. Перш за все, він повинен володіти організаторськими вміннями. Це означає, що він повинен бути здатним мобілізувати всіх учнів для виконання різних навчальних завдань в рамках наявної програми. До цієї групи варто віднести також інформаційні, комунікативні, методичні, технічні та орієнтаційні навички. До критеріїв практичної готовності доцільно включити:

- наявність у педагогів необхідних професійних навичок для роботи з дітьми з особливими освітніми можливостями, в тому числі комунікативних, методичних, технічних, інформаційних;

- вміння здійснювати діяльність з подолання негативного відношення до спільної освіти, оскільки, як показує практика, однією з основних проблем інклюзії є вибудовування контактів дітей з особливими освітніми потребами та звичайними;

- володіння копінг-стратегіями з подолання психологічного бар'єру, що виникає під час навчання дітей з особливими освітніми потребами, оскільки поява в класі дитини з обмеженими можливостями здоров'я – це не тільки стрес для самої дитини, але і для вчителя, який відчуває дискомфорт, тому що зникає рівновага між індивідуальним сприйняттям запитів освітнього середовища і професійними ресурсами, що доступні для взаємодії з цими запитами.

Одна зі складових *інформаційного* компоненту – формування знань, що лежать в структурі досвіду. Ось чому необхідно звернення до форм прояву теоретичної готовності. На даному етапі доцільно враховувати наступні показники:

- знання нормативно-правових основ інклюзивної освіти, які є юридичною базою організації освітнього процесу;

- знання особливостей організації освітнього процесу в умовах інклюзії, які відображають властивості, характерні як для навчання, так і для виховання різних учнів, в тому числі їх спрямованість, взаємозв'язок всіх структурних елементів педагогічної системи освітнього закладу, особливості двосторонньої взаємодії учня і вчителя;

- знайомство з досвідом інклюзивної освіти в різних країнах та регіонах України;

- знання умов ефективності реалізації інклюзивної освіти, тобто умов, в яких навчаються з різною підготовкою, різними фізіологічними можливостями і різними перспективами подальшого навчання.

Світоглядна складова *аксіологічного* компонента пов'язана із сприйняттям педагогами явища інклюзії. Світоглядний критерій включає в себе переконання, ціннісні орієнтації в професійно-педагогічній сфері, в тому числі і соціальну спрямованість як провідну психологічну властивість особистості педагога, в якому представлена система спонукань до життя в суспільстві та активної взаємодії з його членами. На початкових етапах реалізації інклюзивної освіти важливі:

- розуміння ролі інклюзивної освіти у формуванні підростаючого покоління, так як включена освіта сприяє розвитку в учнів моральних якостей, що визначають психологічну готовність до побудови конструктивної взаємодії особистості з іншими людьми, що відрізняються від неї соціальною, культурною, конфесійною приналежністю, інтересами, потребами, світоглядом;

- ставлення до інклюзивної освіти як позитивного явища в житті суспільства, спрямованого на формування особистісно значущих зразків безконфліктної або компромісної поведінки;

- розуміння пріоритетності інклюзивної освіти, оскільки інклюзивно-орієнтований навчальний заклад – це «найефективніший метод боротьби з дискримінацією в освіті, інструмент побудови по-справжньому інклюзивного суспільства і надання освіти для всіх дітей» [8].

Особистісна направленість відображає спонукання до діяльності, пов'язане з задоволенням потреб педагога, сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що зумовлюють його професійну активність. Основна роль в особистісній направленості належить усвідомленим мотивами, а функція мотиву полягає в тому, щоб надавати сенс виробленій діяльності. Сенс – це відповідь на питання: «Навіщо? Для чого потрібен особистості предмет її діяльності?» Особистісна направленість проявляється в самореалізації сутнісних сил педагога, в тому числі різних потреб:

- задоволення соціальних потреб, які виражаються у виникненні прихильності, турботі про іншу людину, уваги до себе, участь у спільній діяльності під час реалізації нових соціальних та освітніх проектів;

- задоволення духовних потреб, пов'язаних з самовираженням, самореалізацією, зростанням самоповаги, через виконання складної роботи першорядної важливості;

- задоволення потреб престижу, яке досягається через отримання визнання і поваги з боку колег, досягнення успіху і високої оцінки при виконанні неординарної роботи, яка розглядається ще й як службове зростання;

- задоволення екзистенціальних потреб, пов'язаних з матеріальним благополуччям, упевненістю в завтрашньому дні завдяки гарантії зайнятості – «Я роблю те, що не можуть робити інші, тому мені завжди знайдеться робота».

На думку Н. В. Грозної, «досвід впровадження інклюзивної освіти показує, що вчителі та інші фахівці не відразу починають відповідати тим професійним ролям, які потрібні для даної форми навчання. Фахівці відчують страх: «Чи зможу я зробити це?» Вони бояться не впоратися і втратити роботу, бояться відповідальності, бояться ризикувати. Страх і невпевненість також пов'язані з тим, що фахівці бояться, що не будуть повністю контролювати те, що відбувається, що їм доведеться просити про допомогу учнів, батьків або педагогів, тим самим визнавши, що вони не мають відповідей на абсолютно всі питання... Інклюзія – це зміни. Зміни лякають всіх. Так влаштований наш організм. Але в даному випадку мова йде про права людини, і йти назустріч змінам ми повинні все одно. Зрозуміло, що в такий кризовий період людям потрібна підтримка. І все ж висновок, який був зроблений з перших кроків, такий: потрібно подивитися в обличчя страху й не відвести погляд; назвати його по імені та йти далі» [1].

Слід особливо підкреслити, що непідготовлене (за відсутності кадрових ресурсів) масове впровадження ідеї інклюзії може призвести не до рівності прав, а до втрати дітьми можливості отримати адекватну освіту. Тому одним з перших кроків у реалізації включеної освіти має стати вивчення готовності педагогічних працівників загальноосвітніх закладів до впровадження інклюзії.

Література

1. Грозная Н.С. Включающее образование. История и зарубежный опыт // Вопросы образования. – 2006. – № 2. – С. 89–104.
2. Даніельс Е., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. – Львів: т-во «Надія», 2000. – 255 с.
3. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка / За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К., 2004. – 152 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
5. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичний посібник / Інклюзивна освіта. Посібник для батьків: посібник / Укладачем матеріалу є неурядова організація «Проживання в громаді» (м. Манітоба, Канада). – К. : Паливода А.В., 2012. – 120 с.
6. Ервін Е., Кугельмас Д. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах / Е. Ервін, Д. Кугельмас. – К.: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2000. – 203 с.
7. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук ;

МОН України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. – К. : АТОПОЛ, 2011. – 274 с.

8. Саламанская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=870 (дата звернення 03.10.2017).